

ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΓΡΙΝΙΕΖΑΚΗΣ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑΣ

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΧΕΤΙΚΩΣ ΜΕ ΤΙΣ ΠΑΝΔΗΜΙΕΣ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΜΒΟΛΙΑΣΜΟ

Γενικά

Με αισθήματα έγκαρδίου εὐγνωμοσύνης, ἐπιχειρῶ νὰ ἀνταποκριθῶ διὰ τῆς παρούσης συγγραφικῆς συμβολῆς στὴν ἀδελφικὴ προτροπὴ τοῦ λίαν ἀγαπιτοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ ἀδελφοῦ καὶ φίλου, Σεβ. Μητροπολίτου Λαρίσης καὶ Τυρνάβου κ.κ. Ἱερωνύμου, καταθέτοντας ἓνα κείμενο πρὸς δημοσίευση στὸ ἔγκριτο περιοδικὸ τῆς Μητροπόλεως τοῦ «Ἀχιλλίου Πόλις» σχετικὰ μὲ τὴν πανδημία, ἡ ὁποία τὰ τελευταῖα δύο χρόνια ταλαιπώρησε τὸν πλανήτη μας.

Πρόκειται γιὰ μίαν συνοπτικὴν ἔκθεση πτυχῶν, ποὺ θὰ ἀναδείξουν, σὺν Θεῷ, τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ θεολογικὴν θεώρηση τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς πανδημίας τοῦ νέου κορωνοϊοῦ SARS-CoV-2, προσθέτοντας μίαν ἀκόμη γνώμη σὲ πολλὰ καὶ σοφὰ ποὺ ἔχουν ἤδη διατυπωθεῖ στὸν δημόσιο διάλογο. Ἐξ ἀρχῆς διευκρινίζω ὅτι σκοπὸς μου δὲν εἶναι μὴ ἐξαντλητικὴ καὶ λεπτομερῆς ἐπιστημονικὴ, ἐπιδημιολογικὴ, οἰκονομικὴ, ἠθικὴ, κοινωνιολογικὴ, ψυχολογικὴ, πολιτικὴ κ.ο.κ. ἀνάλυση τῆς παρούσης συγκυρίας, ἀλλὰ ἡ καταγραφή τῆς ἱστορικῆς στάσεως, τῶν ἐνεργειῶν καὶ ἀποφάσεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σὲ ἀντίστοιχες περιπτώσεις ἐπιδημιῶν τοῦ παρελθόντος, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι διὰ τῆς μελέτης τῶν σχετικῶν κειμένων καὶ ἐγκυκλίων, θὰ ἐξαγάγομε τὰ κατάλληλα συμπεράσματα καὶ θὰ συνδράμομε, κατ' ἐλάχιστον, στὴν ποιμαντικὴ καὶ θεολογικὴ ἀντιμετώπιση τῆς παρούσης δοκιμασίας.

Προτοῦ προβῶ στὴν ἀνάλυση τοῦ θέματος, καταγράψω μίαν πρώτην διαπίστωση σχετικὰ μὲ τὴν δυσχέρεια τῆς ἀναδείξεως καὶ ἐμπεδώσεως ὑγιῶς καὶ ἐποικοδομητικοῦ θεολογικοῦ καὶ ποιμαντικοῦ λόγου στὶς ἡμέρας μας, ἐξ

αίτιας μιάς γενικωτέρας διχόνοιας και συγχύσεως, που δημιούργησε ή νέα κατάσταση. Στο πλαίσιο αυτό, συχνά διαπιστώνουμε ότι καιρία ζητήματα συζητούνται από πρόσωπα αναρμόδια, πρόσωπα, διπλάδι, που στεροούνται θεολογικής τεκμηριώσεως και επιστημονικής γνώσεως. Μάλιστα ο λόγος αυτών των προσώπων είναι τόσο επιπόλαιος και καταγγελτικός, ώστε να προβάλλεται πολύ πριν διατυπωθεί ο υπεύθυνος εκκλησιαστικός λόγος της Διοικούσης Έκκλησίας, με σαφή πρόθεση την υποτίμηση και υποβάθμισή του. Έπί παραδείγματι, διαδίδεται ο επικίνδυνος ισχυρισμός ότι εντός των ναών δεν μεταδίδονται ασθένειες, θέση ή οποία ακούστηκε σε κηρύγματα αρχιερέων και άλλων αξιωματούχων κληρικών (εύτυχως ελάχιστων), με το ανυπόστατο θεολογικό επίχειρημα ότι μέσα στο ναό όλα είναι αγιασμένα: ή σκόνη που πατάμε στο δάπεδο της εκκλησίας, τα μάρμαρα, οί πέτρες, τα ξύλα, τα χρώματα κ.λπ., και ως τέτοια μεταποιούνται σε φορείς της Θείας Χάριτος, προφυλάσσοντάς μας έτσι από πανδημίες και διάφορα άλλα δεινά. Βεβαίως, αυτές οί απόψεις ταυτίζονται περισσότερο με την ειδωλολατρία και έχουν καταδικαστεί από την Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο. Πέραν τούτου, όμως, τα πρόσωπα που υποστηρίζουν και διαδίδουν τέτοιες ανορθόδοξες θεωρίες, δυστυχώς, διαμορφώνουν την άποψη του λαού του Θεού, προκαλώντας δυσπιστία προς τους κατά τόπους ποιμενάρχες, ακόμη και προς αυτόν τον επίσημο λόγο της Έκκλησίας¹.

Το φαινόμενο αυτό το βιώσαμε στην Αυστραλία εϋθύς μετά την εμφάνιση του νέου κορωνοϊού, το οποίο έπιτάθηκε και με την καταστροφική πύρινη λαίλαπα του θέρους του 2019-2020, που σάρωσε ολόκληρη την πέμπτη ήπειρο. Σε κάθε Πολιτεία και Έπικράτεια της Αυστραλίας, με έπικεντρο τη Νέα Νότιο Ουαλία, ξέσπασαν ανεξέλεκτες έστιες πυρκαγιών. Παρά τις υπεράνθρωπες προσπάθειες των πυροσβεστικών δυνάμεων και της πολιτικής προστασίας, χάθηκαν δεκάδες ανθρώπινες ζωές, καταστράφηκαν περί τις 4.000 οικοδομήματα –οικίες και άλλα κτήρια– και κάηκαν περί τα 20 εκατομμύρια έκτάρια γης (θυμίζω ότι ένα έκτάριο ίσοϋται με 10.000 τ.μ.). Για να γίνει κατανοητό το μέγεθος της ζημίας, υπογραμμίζω ότι κάηκε στην Αυστραλία τόση

¹ Γρηγορίου Λαρεντζάκη, *Η Όρθόδοξη Έκκλησία στην Πανδημία και ή σχέση της με την Επιστήμη και την Ιατρική*, Διαδικτυακή συζήτηση που όργάνωσε το Κέντρο Οικουμενικών, Ίεραποστολικών και Περιβαλλοντικών Μελετών (CEMES) με την υποστήριξη του Foreign Affairs The Hellenic Edition και του Ίνστιτούτου Έξωτερικών Υποθέσεων (Fainst.eu). Βλέπε και διαδικτυακά: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/73170/grigorios-larentzakis/i-orthodoksi-ekklisia-stin-pandimia-kai-i-sxesi-tis-me-tin-epis>

έκταση ὅση εἶναι ἡ Μεγάλη Βρετανία. Ὁ τοπικὸς πληθυσμὸς, λόγω τῆς πρωτοφανοῦς καταστροφῆς, χαρακτηρίσε τὸ καλοκαίρι ἐκεῖνο ὡς «τὸ Μαῦρο Θέρος (Black Summer)». Θάνατος, ἀπώλεια, πείνα καὶ δυστυχία, τὸ ἓνα πλῆγμα μετὰ τὸ ἄλλο, ἦταν αὐτὰ τὰ ὁποῖα ζήσαμε τότε!

Στὸ πλαίσιο αὐτὸ τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ ἀγῶνος, ἀπὸ πολλὴν νωρίς, διάφοροι αὐτόκλητοι ψευδοπροφῆτες καὶ ψευδαπόστολοι, «ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγοι»² κυρίως ἀπὸ Ἑλλάδα καὶ Κύπρο, μὴ λαμβάνοντας ὑπόψη τὸν πόνο καὶ τὶς κακουχίες τῶν ἀνθρώπων, ὑποστήριζαν, μὲ ἔντονο καταγγελτικὸ λόγο, ὅτι τὰ φαινόμενα αὐτὰ τῶν πυρκαγιῶν καὶ τῆς πανδημίας εἶναι, ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἀμετανοησίας τοῦ αὐστραλιανοῦ λαοῦ. Μάλιστα εἶχαν ψηφιστεῖ τότε ἀπὸ τὰ Πολιτειακὰ Αὐστραλιανὰ Κοινοβούλια τὰ νομοσχέδια ὑπὲρ τῶν ἐκτρώσεων καὶ οἱ ἐρμηνευτὲς τῶν σημείων τῶν καιρῶν ἀπέδωσαν ὅλες τὶς καταστροφὲς στὰ ἄθεα νομοθετήματα τῆς χώρας καὶ σπὴν ἔνοχη σιωπῇ τοῦ λαοῦ. Γιὰ νὰ τεκμηριώσουν τὶς θέσεις τους, παρερμίνευαν μεμονωμένα χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅπως εἶναι, γιὰ παράδειγμα, τὸ Ζ' κεφ. ἀπὸ τὸ Β' βιβλίον τῶν *Παραλειπομένων* (στιχ. 13-14)³, ἐνῶ διέδιδαν τὶς ψευδοθεωρίες τους αὐτές, *urbi et orbi*, στὰ διάφορα μέσα κοινωνικῆς δικτυώσεως, μὲ ἀποτέλεσμα ἀκόμη καὶ οἱ πιστοὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας νὰ προβληματιστοῦν ἔντονα καὶ νὰ ἀμφισβητήσουν τὴν ἐγκυρότητα τοῦ παρηγορητικοῦ καὶ ἐποικοδομητικοῦ λόγου τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἐπισκόπων μας.

Ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ πλαισίου ἡ τοπικὴ Σύναξις τῶν Ἐπισκόπων τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, στὸ ἀπὸ 15ης Μαΐου 2021 ἐ.ξ. Ἀνακοινωθὲν αὐτῆς, ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ τῶν πιστῶν ἔναντι τῶν ἐπιζημιῶν «ζηλωτικῶν καὶ παρεκκλησιαστικῶν φωνῶν» καὶ τοὺς παροτρύνει νὰ παραμείνουν προσπλωμένοι «στὴ θεολογικὴ, ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια», τὴν ὁποία ἐκφράζει «ἡ φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Πατριάρχου, τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν Ἐπισκόπων».

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὰ γεγονότα ποὺ βιώνουμε στὶς ἡμέρες μας εἶναι πολὺ κρίσιμα καί, ὅπως συμβαίνει σὲ κάθε μεγάλη παγκόσμια κρίσις στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία, ἔτσι καὶ στὴν παρούσα περίπτωσι, κάποιον ἐκμεταλλεύονται τὴν

² Α' Τιμ. 4, 2.

³ «Ἐὰν συσχῶ τὸν οὐρανὸν καὶ μὴ γένηται ὑετός, καὶ ἐὰν ἐντείλωμαι τῇ ἀκρίδι καταφαγεῖν τὸ ξύλον, καὶ ἐὰν ἀποστείλω θάνατον ἐν τῷ λαῷ μου, καὶ ἐὰν ἐντραπῇ ὁ λαός μου ἐφ' οὗς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς, καὶ προσεύξωνται καὶ ζητήσωσι τὸ πρόσωπόν μου καὶ ἀποστρέψωσιν ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτῶν τῶν πονηρῶν, καὶ ἐγὼ εἰσακούσομαι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἴλεως ἔσομαι ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν καὶ ἰάσομαι τὴν γῆν αὐτῶν».

κατάσταση, ἀντλώντας ἐξ αὐτῆς λόγο ὑπάρξεως καὶ ἀφορμὴ δράσεως καὶ προβολῆς. Ὡστόσο, πιστεύω ταπεινὰ ὅτι ἐμᾶς, τοὺς ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας καὶ γενικῶς τοὺς ἐκκλησιαστικούς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ ὅλους ὅσοι ἀσχολοῦνται σοβαρὰ μὲ τὸ θέμα, θὰ πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἓνα βασικὸ ἐρώτημα: ποῖα εἶναι τὰ ὅρια τοῦ ὀρθοῦ λόγου; Καὶ πῶς ὁ ὀρθὸς λόγος μπορεῖ νὰ εἰσέλθει σὲ ἓναν ἐπικοινωνιακὸ διάλογο μὲ ἄλλες διαστάσεις, οἱ ὁποῖες δὲν θὰ εἶναι συγκριτικὲς γιὰ τὴν ἐπιστήμη οὔτε ὅμως καὶ ὑποτιμητικὲς γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο. Σήμερα μιλοῦμε γιὰ διάλογο ἐπιστήμης καὶ θεολογίας, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι ἔχουν στὸ βάθος τοῦ μυαλοῦ τους ὅτι ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο συμβαλλόμενους θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὁ νικητὴς. Τὸ ζητούμενο ὅμως δὲν εἶναι ἡ νίκη ἀλλὰ ἡ συνύπαρξη, κάτι τὸ ὁποῖο δὲν διαπιστώσαμε προσφάτως κατὰ τὴν θέσπιση καὶ ἐφαρμογὴ μέτρων γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς πανδημίας. Πολλὴ σωστὰ ἔχει ἐπισημανθεῖ ὅτι «ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἀπάντηση στὴν συνάντηση θεολογίας μὲ τὸν ὀρθὸ λόγο, διότι ὁ χαλκιδόνειος συνδυασμὸς τοῦ “ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως”, διπλαθὴ τῆς θεϊκῆς καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως στὸν Χριστό, ἐπιτρέπει τέτοιες συνυπάρξεις, χωρὶς τὸ ἓνα νὰ ἀπορροφᾶται ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ χωρὶς τὸ ἓνα νὰ καταργεῖ τὸ ἄλλο. Ἡ κρίση ποὺ ζοῦμε σήμερα, ἐξ ἀφορμῆς τῆς πανδημίας, εἶναι μία ἀπὸ τὶς διάφορες κρίσεις ποὺ ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουν στὴν κοινότητα μας καὶ ποὺ ἀναδεικνύουν τὸ ζήτημα τῆς σχέσεώς μας μὲ τὴν κοσμικὴ γνώση, ἀποτελεῖ δὲ μιὰ ἱστορικὴ εὐκαιρία ἢ πανδημία νὰ ἐμπλουτιστοῦν καὶ οἱ δύο χώροι, ὥστε νὰ ὑπάρξει ἓνα μονιμότερο κέρδος καὶ στὶς δύο πλευρὲς τοῦ διαλόγου»⁴. Ἐξάλλου, στὸ Μήνυμα τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὑπογραμμίζεται σχετικῶς ὅτι «ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀποφεύγει τὴν κηδεμονία τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναζητήσεως καὶ δὲν λαμβάνει θέση πάνω σὲ κάθε ἐπιστημονικὸ ἐρώτημα. Εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸ ποὺ δωρίζει στοὺς ἐπιστήμονες τὸ χάρισμα νὰ ἀποκαλύπτουν ἄγνωστες πτυχὲς τῆς θείας Δημιουργίας. Ἡ σύγχρονη ἀνάπτυξη τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνολογίας ἐπιφέρει ριζικὲς ἀλλαγὲς στὴ ζωὴ μας. Προσφέρει σημαντικὲς εὐεργεσίες ὅπως εἶναι ἡ διευκόλυνση τοῦ καθημερινοῦ βίου καὶ ἡ ἀντιμετώπιση σοβαρῶν ἀσθενειῶν»⁵.

⁴ π. Βασιλείου Θερμοῦ, *Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν Πανδημία καὶ ἡ σχέση της μὲ τὴν Ἐπιστήμη καὶ τὴν Ἱατρική*, Διαδικτυακὴ συζήτηση ποὺ ὀργάνωσε τὸ Κέντρο Οἰκουμενικῶν, Ἱεραποστολικῶν καὶ Περιβαλλοντικῶν Μελετῶν (CEMES) μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Foreign Affairs The Hellenic Edition καὶ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων (Fainst.eu). Βλέπε καὶ διαδικτυακά: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/73166/p-basileios-thermos/i-orthodoksi-ekklisia-stin-pandimia-kai-i-sxesi-tis-me-tin-epis>

⁵ *Μήνυμα τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, παρ. 7.

Γιὰ τὸ ζήτημα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ μποροῦμε νὰ ἐπικαλεστοῦμε πολλὰ παραδείγματα τοῦ παρελθόντος, τὰ ὁποῖα ἀντλοῦμε κυρίως ἀπὸ τὶς ἐκκλησιαστικὲς πηγές. Αὐτὸ ποὺ ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ εἶναι ὅτι, σὲ παρόμοιες περιπτώσεις ἐπιδημιῶν, λοιμοῦ, πανούκλας καὶ χολέρας, οὐδέποτε ἀρνίθηκε ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀναλάβει μίαν ὑπεύθυνη στάση, στοιχοῦσα στὸ ἀμετάθετο πνεῦμα τῆς κατὰ Θεὸν διαπομιάνσεως καὶ διακονίας τοῦ πιστοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐδραιωμένο στὰ ἀσάλευτα θεμέλια τῆς ἀπλανοῦς Ὁρθοδόξου θεολογίας. Βεβαίως, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο εἶχε πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὶς περιπτώσεις αὐτές, ὀφείλομε ὅμως νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ποὺ πάντοτε ἀκολουθοῦσε τὴν ἰδίᾳ γραμμὴ μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἔχει ἐκδώσει σχετικὴ ἐγκύκλιο, ἡ ὁποία μᾶς παραπέμπει στὴν νοοτροπία καὶ τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς.

Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο διαπιστώνουμε ὅτι κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ, ἡ Ἔδρα του ἡ Κωνσταντινούπολι γνώρισε ἀλλεπάλληλες διακριτὲς ἐπιδημίες τῆς χολέρας, ἐπτὰ τὸν ἀριθμὸ (1831, 1847-48, 1853-55, 1865, 1871, 1893-95, 1910-11⁶). Ἐξ αὐτῶν ἡ ἐπιδημία τοῦ 1865 θεωρεῖται ὡς ἡ πιὸ θανατηφόρα. Τὸ ἔτος 1871, λοιπόν, μὲ νωπὴ τὴν μνήμη ἀπὸ τὸ προηγούμενο ξέσπασμα τῆς χολέρας, ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐνήργησε μὲ ἀποφασιστικότητα καὶ μὲ ἀνταντακλαστικὰ ὑπευθυνότητα.

Εἰδικότερα, μετὰ τὸ ἀκουσμα τῶν πρώτων ἐπιβεβαιωμένων κρουσμάτων «τῆς ἐνσκηπιάσης... ἐν τῇ πρωτεύουσῃ χολερικῆς ἐπιδημίας», σύμφωνα μὲ τὸ σχετικὸ δημοσίευμα τοῦ λογίου διδασκάλου τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς Βασιλείου Καλλίφρονος (1819-1891), «διαταγῇ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἀνεβλήθη ἡ ἐναρξὶς τῶν μαθημάτων τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους σχολῆς, διελύθη προσωρινῶς ἡ ἐν Φαναρίῳ Ἀλληλοδιδασκτικὴ σχολή, ὡς καὶ τὸ Ἄγιοταφρικὸν παρθεναγωγεῖον, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην δυσαρέστων συσσωρεύσεων. Ἡ δὲ Μεγάλῃ Πρωτοσυγκελλία», συνεχίζει ὁ Καλλίφρων:

«... κελεύσει Πατριαρχικῇ, διέταξε τοὺς ἱερατικῶς προΐσταμένους τῶν τῆς πρωτεύουσῆς ἐκκλησιῶν, ὅπως ἀναγγέλλωσιν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα εἴ τι τυχὸν συμβαίνει χολερικὸν ἐν αὐταῖς κρούσμα· ἰδίᾳ δὲ πρὸς τοὺς προΐσταμένους

⁶ Βλ. N. Yildirim, *A History of Healthcare in Istanbul. Health Organizations - Epidemics, Infections and Disease Control, Preventative Health Institutions - Hospitals - Medical Education*, Istanbul 2010, p. 77 κ.ἑξ. Γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ἐπιδημιῶν τῆς χολέρας σὲ παγκόσμια κλίματα, ἀρχῆς γενομένης μὲ τὴν πρώτη ἐπιδημία τοῦ 1817, βλ. τοῦ Παγκοσμίου Ὄργανισμοῦ Ὑγείας R. Pollitzer, «Cholera», *World Health Organization Monograph Series* 43, Geneva, 1959, 17-50.

του προαστίου Χάσκιοι, ὅπου ἐνέσκηψε μετ' ἐπιτάσεως τὸ μίασμα, ἐδόθη παραγγελία ὅπως ἀναγγέλωσιν αὐθημερὸν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα μετὰ τῆς δυνατῆς ἀκριβείας τὰ συμβαίνοντα κρούσματα.

Λιτανεῖαι δὲ καὶ παρακλήσεις καθ' ἐκάστην μεθ' ἱκετηρίων εὐχῶν διετάχθη ὅπως ἀναπέμπωνται ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις, πρὸς κατάπαυσιν τῆς θεομηνίας ταύτης. Ἐπὶ τούτῳ δὲ συνετάχθη καὶ ἐξεδόθη τύποις Πατριαρχικοῖς ἢ παρὰ πόδας ἱκετήριος εὐχή, ὅπως ἀναγινώσκεται καθ' ἡμέραν μετὰ τὴν ὀπισθάμβωνον λεγομένην εὐχὴν.

Διάφορα δὲ ἄλλα πρόσφορα ταῖς περιστάσεσιν ἐλίφθησαν μέτρα: ἦτοι τὸ νὰ μὴ εἰσέρχωνται οἱ ἱερεῖς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐκ χολέρας ἀποβιώσαντος κατὰ τὴν κηδεῖαν, ἀλλὰ νὰ προηγῶνται μακρὰν τοῦ φερέτρου καὶ νὰ ἀναγινώσκωσι τὰς νεκρωσίμους εὐχὰς ἐπὶ τοῦ τάφου, μετὰ τὸν τοῦ νεκροῦ ἐνταφιασμόν»⁷.

Πράγματι, οἱ θάνατοι κατὰ τὴν ἐπιδημία ἐκείνη ἦταν πολυάριθμοι. Ἀρκεῖ νὰ σημειώσουμε ὅτι σὲ διάστημα 70 ἡμερῶν (ἀπὸ τῆ 2α Ὀκτωβρίου ἕως τῆ 12η Δεκεμβρίου 1871) 4.675 περιπτώσεις χολέρας σημειώθηκαν, ἐνῶ ἐξ αὐτῶν ἀπεβίωσαν 2.914 ἄνθρωποι, ἓνα ποσοστὸ θνησιμότητας τῆς τάξεως τοῦ 62%⁸. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ συλλογὴ πληροφοριῶν ἐκ μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴ διασπορὰ τῶν κρουσμάτων ἐντὸς τῆς κοινότητος, διευκόλυνε καὶ τὸ ἔργο τῆς διορισμένης σχετικῆς ὑγεινομικῆς ἐπιτροπῆς, ἀποτελουμένης ἀπὸ ἑπτὰ ἰατρούς, ἢ ὅποια μάλιστα ἀπεφάσισε νὰ τεθεῖ τὸ Χάσκι οἰκὸς σὲ τοπικὴ καραντίνα⁹.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἀναφερθεῖσα στὸ δημοσίευμα ἱκετήριο εὐχή, «Δέσποτα Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἡ τῶν οἰκτιρῶν ἀνεξάντλητος πηγὴ», πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπεξεργασμένη καὶ συντεταγμένη μορφή τῆς «Εὐχῆς εἰς πληγὴν θανατικοῦ», ποῦ ἀπαντᾶται, μετὰξὺ ἄλλων, καὶ στὸ Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, ποῦ ἐκδόθηκε τὸ ἔτος 1803, ἐν τῷ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Τυπογραφείῳ

⁷ Οἱ ὡς ἄνω πληροφορίες λαμβάνονται ἐκ τοῦ δημοσιεύματος τοῦ Β. Δ. Καλλίφρονος, ἐν *Ἐκκλησιαστικῇ Ἐπιθεώρησις, εἴτε Συλλογὴ τῶν ἀπὸ τῆς παραίτησεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ζ' ἐκδεδομένων ἐπισιμῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων καὶ πράξεων*, περίοδος Β' τόμος 1, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1871, 101-102. Κλείνοντας τὴν συγκεκριμένη ἀναφορὰ, ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου σημειώνει ὅτι, «Μεταξὺ τῶν ἐν Χάσκι οἰκῶν τῆς χολέρας συγκαταλέγεται καὶ ἡ ἐννεηκοντοῦτις καὶ ἐπέκεινα ἀδελφὴ τῆς Α.Θ.Π. ὡς καὶ μαθητῶν τινῶν ἐν τῷ Ἐθνικῷ ὀρφανοτροφείῳ».

⁸ *Yildirim*, αὐτόθι, π. 84 μὲ παραπομπὴ στὸ δημοσίευμα τοῦ Nouridjan, «Bulletin. Cinqüième épidemie de choléra-morbus à Constantinople, Constantinople, 31 Décembre 1871», *Gazette Médicale d'Orient XV*, 9-10 (Janvier 1872), pp. 49-56.

⁹ *Yildirim*, αὐτόθι, π. 84.

(σελ. 367-368)¹⁰. Άσφαλως υπάρχουν σὲ ἔντυπα καὶ χειρόγραφα Εὐχολόγια καὶ ἄλλες παρόμοιες εὐχές¹¹, αὐτὴ ὅμως προκρίθηκε τότε ὡς ἡ καταλληλότερη γιὰ τὴν περίστασι.

Πέραν τούτων, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, «προνοῶν πατρικῶς καὶ κηδόμενος οὐ μόνον τῆς ψυχικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς σωματικῆς ὑγείας καὶ σωτηρίας τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ τέκνων... πρὸς ἀποσόβησιν τῆς ἀπὸ τινος ἤδη λυμαινομένης τὴν πόλιν ἡμῶν βροτολογιοῦ χολέρας», μερίμνησε «ὅπως μετενεχθῆ» ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βατοπαιδίου τοῦ Ἁγίου Ὑόρους «εἰς τὴν πρωτεύουσαν... ἡ τιμία Ζώνη τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἧς ἡ θαυματουργὸς δύναμις καταφανεστάτη πολλακίς ἐν δυσχερεστάταις παριστάσεσιν ἐγένετο»¹². Τὸ «τιμαλφὲς τοῦτο θρησκευτικὸν κειμήλιον», ὅπως σημειώνει ὁ Καλλίφρων, ἀφίχθη στὴν Πόλιν τὴν 25η Νοεμβρίου 1871 καὶ παρέμεινε στὴν πρωτεύουσα ἕως τῆς 7ης Ἀπριλίου 1872¹³. Καθ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς τῆς Τιμίας Ζώνης στὴν πρωτεύουσα πραγματοποιοῦνταν εἰδικὲς δεήσεις, ἀκολουθίες, ἀκόμη καὶ ἀγρυπνίες καὶ ἄλλες λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις, ἀναφέρθηκαν δὲ καὶ θαύματα τῆς Παναγίας¹⁴.

Νὰ σημειωθεῖ ἐν προκειμένῳ ὅτι ὑπῆρξαν ἀναφορὲς γιὰ συνωστισμὸ ἀνθρώπων στὸν Πατριαρχικὸ Ναὸ, πράξις ἡ ὁποία ἀσφαλως δὲν ἐπιτρεπτόταν

¹⁰ Βλ. *Καλλίφρωνος*, ἔνθ. ἀν., σσ. 102-103. Ἡ ἴδια εὐχὴ ὑπάρχει καὶ σὲ ἄλλες ἔντυπες ἐκδόσεις τοῦ *Εὐχολογίου*. Βλ. γιὰ παράδειγμα: J. Goar, *Εὐχολόγιον*, β' ἔκδ., Βενετία 1730, σσ. 629-630 καὶ Σπυρίδωνος Ζερβοῦ ἱερομονάχου, *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, β' ἔκδ., Βενετία 1862 (= ἔκδ. «Ἀστίρ», Ἀθῆναι 1986, σ. 553).

¹¹ Π.χ. «Εὐχὴ εἰς λοιμικὴν νόσον», «Εὐχὴ ἐτέρα (εἰς πληγὴν θανατικὴν)», «Εὐχὴ ἱκετήριος πρὸς Θεόν, λεγομένη ἐν καιρῷ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ. Ποίημα τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Καλλίστου» καὶ «Εὐχὴ ἐτέρα (λεγομένη ἐν καιρῷ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ)». Ὑπάρχει στὸ ἔντυπο *Εὐχολόγιον* καὶ εἰδικὸς «Κανὼν εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα καὶ πάντας τοὺς ἁγίους εἰς ἀπειλὴν λοιμικῆς ἀσθενείας».

¹² *Καλλίφρωνος*, ἔνθ. ἀν., σ. 138.

¹³ Βλ. Καλλίφρωνος, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιθεώρησις...*, περίοδος Β', τόμ. 2, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1872, σσ. 81-82.

¹⁴ Βλ. *Καλλίφρωνος*, ἔνθ. ἀν., τόμ. 1, σσ. 150 καὶ 151. Στὸ ἔργο *Θαύματα τῆς Ἁγίας Ζώνης*, ζ' ἔκδ. Ἅγιον Ὑόρος: Ἱ.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, 2019 (*Παλαιὰ θαύματα*, 3, «Ἐξαφάνισι λοιμικῆς ἀσθενείας - Ἀνάστασι νεκροῦ»), γίνεται ἀναφορὰ στὴ μεταφορὰ τῆς Τιμίας Ζώνης στὴν Κωνσταντινουπόλιν τὸ ἔτος 1864, «ἐξαιτίας τῆς χολέρας ποὺ μάλιστα τοὺς κατοικοὺς τῆς». Ἐνδεχομένως ἡ ἀναφορὰ τοῦ ἔτους νὰ κατεγράφη ἐκ παραδρομῆς. Στὴν ὡς ἄνω συλλογί, γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀνάστασι ἐνὸς νεαροῦ θύματος τῆς χολέρας, υἱοῦ ἐνὸς κατοικοῦ τοῦ Γαλατᾶ. Στὴν ἐφημερίδα *Ἀνατολικὸς Ἀστίρ*, φύλ. τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1871, σελ. 3344 ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «Ἦρξαντο δὲ γινόμενα καὶ παννύχιοι μετὰ τῆς ἁγίας Ζώνης ἀγρυπνίαι καὶ ἐν τοῖς ἐνοριακοῖς ναοῖς, ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τοῦ ἐν Γαλατᾶ ναοῦ τοῦ ἁγ. Νικολάου». Εἶναι πιθανὸν τὸ θαῦμα νὰ συνέβη κατὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς τῆς Τιμίας Ζώνης στὴν ἐνορία τοῦ Γαλατᾶ.

λόγω τῆς πανδημίας¹⁵. Μᾶς πληροφοροεὶ σχετικῶς περὶ τῶν γεγονότων ἢ ἐν Ἀθήναις ἐφημερίδα «Αἰὼν» ὅτι: «Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετνεχθῆ ἐξ Ἰθωνος, καὶ ἀπετέθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν ναόν, μετὰ μεγάλης πομπῆς καὶ παρατάξεως, ἐκκλησιαστικὸν τι κεμίλιον, ἡ Τιμία Ζώνη τῆς Παναγίας· ἐκρίθη δὲ ἡ μεταφορὰ ταύτης εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀναγκαία, ὅπως ἀποτραπῆ ἡ ἐνσκήψασα εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ἐπιδημία τῆς χολέρας, ἢ τοὺς κατοίκους τοῦ Βυζαντίου δεκατίζουσα. Κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς λιτανείας ἐγένοντο ἀτακτήματά τινα καὶ ἄλλα ἀτοπήματα, δυσσάφορευκα, ὅτε συρῶρει λαοῦ πλῆθος, καὶ μάλιστα ἕτερογενοὺς. Τόσπν δ' ἔκτασιν ἔλαβον, ὥστε ὁ κρατῶν τὸ κεμίλιον Πατριάρχης, ὅπως φύγη τὰ δεινά, ὅσα ὑπέστησαν οἱ πρὸ αὐτοῦ ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς, ἀνατραπέντες ὑπὸ τοῦ ἐξορμήσαντος καὶ συνωθουμένου πλήθους, κατέφυγεν εἰς παρακεμένην οἰκίαν, ὅθεν διὰ λέμβου μετέβη εἰς τὰ Πατριαρχεῖα»¹⁶.

Ἡ ἐπίκλησις τῶν πρεσβειῶν τῆς Ὑπερμάχου Στρατηγοῦ καὶ προστάτιδος τῆς Πόλεως δὲν ἀποτελεῖ γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἐξαίρεσις πού ὀφείλεται στὴν ἐπιδημία τοῦ 1871¹⁷. Πιὸ συγκεκριμένα, κατὰ τὸ ἐπόμενο ξέσπασμα τῆς χολέρας, πού σημειώθηκε ἀρχικὰ τὸ 1893, ὁ τότε Μέγας Πρωτοσύγκελλος

¹⁵ Βλ. *Καλλιφρονος*, ἐνθ. ἀν., 138-139. Τὴν ἐπομένην, πρὸς τὸ τέλος τῆς λιτανείας τῆς ὑποδοχῆς καὶ μεταφορᾶς τῆς Τιμίας Ζώνης στὸν πάνσεπτο πατριαρχικὸ ναό, σημειώθηκαν δυσάρεστα καὶ λυπηρὰ γεγονότα, με ἀποτέλεσμα «τὴν ἐξ ἀνάγκης ἀποχώρησιν τοῦ Πατριάρχου καὶ πολλῶν ἄλλων τῆς συνοδίας μελῶν, καταπατήσεις ἀνθρώπων, συντρίφεις ποδῶν, καταπτώσεις ἐξαπτερυγῶν, φανῶν καὶ λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν, καὶ τὴν γενικὴν διατάραξιν τῆς μοναδικῆς ταύτης παρατάξεως». «Τὰ ἀπενεκταῖα ἐκεῖνα ἀποτελέσματα» τὰ προκάλεσε, σύμφωνα με τὸ τότε πόρισμα τῆς ἀστυνομίας, «ἡ ἀξιοποίησις καὶ ἀπερίσκεπτος διαγωγή χωροφύλακός τινος ἐν Φαναρίῳ, ὅστις γυνώσας τὸ ξίφος, ἠθέλησε νὰ ἀπειλήσῃ τὸν λαόν, ὅπως δῆθεν ἀπομακρύνῃ αὐτόν, καὶ οὕτω κατορθώσῃ νὰ ἀνοίξῃ τὴν κλεισθεῖσαν δίοδον». «Ἡ Α.Π. ὁ Οἰκ. Πατριάρχης, τὰ μάλιστα ἀθυμίας ἐπὶ τῷ ἀνελπίστῳ τούτῳ γεγονότι ἐν αὐτοῖς σχεδὸν τοῖς προθύροις τῶν ἡμετέρων Πατριαρχείων, μετὰ τὰ γενομένας ἀνακρίσεις, διεβίβασεν ἀξιοπρεπῆ ἐκθεσιν (τακρίριον) εἰς τὴν Ὑψ. Πύλιν, ἥτις οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν ὅτι, ἐπιφέρουσα τὴν δικαίαν καὶ παραδειγματικὴν τιμωρίαν τῶν πρωτοργῶν τοῦ λυπηροῦ καὶ πρωτακούστου τούτου, ἐν τοιαύταις θρησκευτικαῖς μάλιστα παρατάξεσι, συμβάντος, θέλει προλαμβάνει τοῦ λοιποῦ πᾶν ἀπενεκταῖον διὰ τῆς ἀποστολῆς ἰκανῶν χωροφυλάκων, ὑπὸ ἀρμοδίον ἀρχηγῶν διοικουμένων». Βλ. *Καλλιφρονος*, ἐνθ. ἀν., 143-144. Πβλ. τὰ σχετικὰ δημοσεύματα στὶς ἐφημερίδες: (α) *Ἀνατολικὸς Ἀσπὴρ*, φύλ. τῆς 27ης Νοεμβρίου 1871, σσ. 3341-3342 (τὸ Πρόγραμμα τῆς ὑποδοχῆς τῆς τιμίας Ζώνης στὸ ἑκτακτο Παράρτημα τοῦ ἰδίου φύλλου) καὶ τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1871, σελ. 3344 καὶ (β) *Νεολόγος*, φύλ. τῆς 27ης Νοεμβρίου 1871, σ. 2 («Διάφορα»).

¹⁶ Ἀθηναϊκὴ Ἐφημερίδα, «Αἰὼν», Φύλλο 2737, ἀπὸ 6ης Δεκεμβρίου 1871 (ἔτος λγ'), σ. 4.

¹⁷ Στὴν ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα «ΣΚΡΙΠ», στὸ ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1929 (ἔτος 32ον, περίοδος 5η), φύλ. 9444, σελ. 1, ὑπάρχει δημοσεύημα σχετικὰ με τὴ μεταφορὰ τῆς Τιμίας Ζώνης στὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατὰ τὸ ξέσπασμα τῆς χολέρας τὸ ἔτος 1910. Τὸ σχετικὸ κείμενο τιτλοφορεῖται ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἱστορία τῆς ἀνευρέσεως καὶ μεταφορᾶς τῆς Ἁγίας Ζώνης. Πῶς μετεφέρθη εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ 1910: Ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ διατάσσει νὰ γίνῃ τιμητικὴ ὑποδοχὴ εἰς τῆς Ἁγίαν Ζώνην. Ἐν μέγα θαῦμα - ἡ ἐξαφανίσις μιᾶς ἐπιδημίας».

Γερβάσιος Ὁρολογᾶς¹⁸ ἀπέστειλε, τῇ σεπτῇ ἐντολῇ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, πρὸς τοὺς Θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους καὶ προϊσταμένους τῶν ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Καταστένου τὴν ἀπὸ 23ης Σεπτεμβρίου 1893 ἐγκύκλιό του, στὴν ὁποία, πέραν τῆς ἀναφορᾶς περὶ τῶν ἐπιβαλλομένων ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἀρχὴ ὑγειονομικῶν μέτρων, σημειώνει τὰ ἀκόλουθα: «ἐν τούτοις καθῆκον ἡγοῦμεθα ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ θερμοῦ πάσιν ὑμῖν συστῆσαι, ὅπως ἕως ἂν τὸ κακὸν τέλος παρέλθῃ μὴ διαλίπῃτε καθ' ἑκάστην ψάλλοντες ἐπ' ἐκκλησίαις μετὰ τὸν ἔσπερινὸν τὸν πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον παρακλητικὸν κανόνα καὶ δεόμενοι τοῦ Ὑψίστου ὑπὲρ τοῦ ῥυθῆναι πάντας ἀπὸ τῆς ἐπισκεψαμένης ἡμᾶς νόσου»¹⁹.

Τὴν 21η Δεκεμβρίου 1893, ὁ Μέγας Πρωτοσύγκελος ἐπανερχεται, καὶ πάλι τῇ προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, μὲ νὸ ἐγκύκλιο σημείωμα, «Περὶ τῶν νεκρωσίων ἀκολουθιῶν καὶ τοῦ τρόπου ἐκφορᾶς χολεροβλήτων». Ἐκεῖ, μεταξὺ ἄλλων, ὁ Γερβάσιος σημειώνει ὅτι «ἡ ἀγνωστὴ Μήτηρ ἡμῶν Ἐκκλησία ἀξιοχρέως προνοοῦσα ὑπὲρ τῆς ὑγείας τῶν πιστῶν αὐτῆς τέκνων ἀπεφάσισε συνοδικῶς, ὅπως ἕως ἂν τὸ κακὸν παρέλθῃ αἱ νεκρώσιμοι ἀκολουθία τῶν ἐκ τῆς νόσου ταύτης ἀποθνησκόντων χριστιανῶν ψάλλονται ἢ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν νεκροταφείων, μεταφερομένων εἰς αὐτὰ τῶν νεκρῶν κατ' εὐθείαν καὶ κεκλεισμένων, ἢ ἐν τοῖς ἐνοριακοῖς ναοῖς δίχα τοῦ νεκροῦ ἔαν τυχόν τὸ νεκροταφεῖον ἐνορίας τινὸς στερεῖται Ἐκκλησίας»²⁰. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ἡ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία προνοεῖ καὶ μεριμνᾷ ἐν ταυτῷ τόσο γιὰ τὴν πνευματικὴ, ὅσο καὶ γιὰ τὴν σωματικὴ ὑγεία τῶν πιστῶν τῆς, λαμβάνουσα ὑπόψη καὶ τὶς πνευματικὲς διαστάσεις τοῦ θέματος, ἀλλὰ καὶ ἐφαρμόζουσα τὰ ὑγειονομικῶς ἀπαραίτητα πρωτόκολλα τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν.

Σχετικὰ μὲ τὰ ἐφαρμοζόμενα κατὰ τὴν ἐξόδιο ἀκολουθία ὑγειονομικὰ πρωτόκολλα, ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ', κατὰ τὴν πρώτη πατριαρχία του (1878-1884, β' πατριαρχία 1901-1912) καὶ συγκεκριμένα τὸν Μάρτιο τοῦ 1881, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπιδημίας τῆς εὐλογιάς, ἐξαπολύει πατριαρχικὴ Ἀποδείξι, μὲ τὴν ὁποία γνωστοποιεῖ ὅτι ἀποδέχεται τὰ μέτρα τῆς κυβερνήσεως περὶ τῆς ἀποφυγῆς τοῦ ἀσπασμοῦ «τῶν ἐκ τοῦ κολλητικοῦ τούτου νοσήματος ἀποθνη-

¹⁸ Διετέλεσε Μέγας Πρωτοσύγκελος γιὰ μία διετία (Μάιος 1893-Ἀπρίλιος 1895) καὶ ἐν συνεχείᾳ Μητροπολίτης Κορυνησᾶς, Καισαρείας καὶ Ἰωαννίνων.

¹⁹ Ἰωάννου Σταυρίδου, *Συλλογὴ Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν ἐγκυκλίων, Πατριαρχικῶν ἀποδείξεων καὶ ἐγκυκλίων τῆς Μ. Πρωτοσυγκελίας*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1990, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, σσ. 163-164.

²⁰ Σταυρίδου, αὐτόθι, σ. 164.

σκόντων», κατὰ τὴν νεκρώσιμη ἀκολουθία αὐτῶν, «διότι ὁμολογουμένως τὸ νόσπια τοῦτο ἔστι κολλητικὸν κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἐπιστημόνων». Καὶ συνεχίζει ὁ Πατριάρχης:

«Τὸ ὑγειονομικὸν τοῦτο μέτρον ... μετὰ πολλοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας δεκτὸν γενόμενον ὡς λίαν λυσιτελεῖς πρὸς περιστολὴν καὶ παντελῆ βαθυπδὸν ἐξάλειψιν τῆς ἐνσκηπράσης ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς πρωτευούσῃ ἐπιδημικῆς ταύτης νόσου κοινοποιοῦντες πᾶσιν ὑμῖν τοῖς εὐλογημένοις χριστιανοῖς... ἐντελλόμεθα καὶ παραγγέλομεν ἵνα, συμμορφούμενοι πρὸς τὴν διαταγὴν ταύτην, προσέχητε τοῦ λοιποῦ, ὅπως τὰ πρόσωπα τῶν ἐκ τῆς νόσου ταύτης ἀποθνησκόντων μὴ ᾧσιν ἀσκεπῆ, ἀλλὰ καλύπτωνται ἐπιμελῶς δι' ὑφάσματος ἢ ἀντὶ τούτου δι' ὑαλίνου καλύμματος, ἐφαρμοζομένου ἐπὶ τοῦ φερέτρου, ἐφ' οὗ δύνανται οἱ βουλούμενοι προσφέρειν ἀνενδοιάστως τὸν ἀσπασμὸν αὐτῶν ἀποφeyίγοντες τὴν ἄμεσον διὰ τῶν χειλέων αὐτῶν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ προσώπου τοῦ νεκροῦ.»²¹.

Τὴν 5η Φεβρουαρίου 1891, ὁ Μέγας Πρωτοσύγκελλος Κωνσταντῖος Καρατζόπουλος²² ἀποστέλλει, «συνεπεία γνωμοδοτήσεως τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς», παρόμοια ἐπιστολὴ σχετικὰ μὲ τις ἐκδημίες ἀπὸ τις μεταδοτικῆς ἀσθένειας τῆς «εὐφλογίας, ὀστρακιάς, διφθερίτιδος, κακοήθους φλυκταίνης κτλ.», ὥστε οἱ πιστοὶ «ἐκ προνοίας μὴ γίνωσι παραίτιοι διὰ τῆς ἐπαφῆς μεταδόσεως τῆς μαισματικῆς ἀσθενείας εἴτε εἰς τὴν ἰδίαν οἰκογένειαν, εἴτε εἰς ἐτέραν»²³. Ὁφείλουμε στὴ συνάφεια αὐτὴ νὰ παραπέμψουμε σὲ σχόλιο τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτη, ὁ ὁποῖος στὸ Πηδάλιον ἀναφέρει τὰ ἐξῆς²⁴: «Σημείωσε ὅτι ὡς φρονεὺς καταδικάζεται καὶ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐν καιρῷ πανώλης ἠξεύροντας ὅτι εἶναι μεμολυσμένος, ὑπάγει εἰς οἶκους, καὶ πολιτείας, καὶ μολύνει καὶ τοὺς ἄλλους καὶ γίνεται πολλῶν φόνων αἴτιος».

²¹ Σταυρίδου, αὐτόθι, σσ. 164-165.

²² Διετέλεσε Μέγας Πρωτοσύγκελος πέραν τῆς τριετίας καὶ ἐν συνεχείᾳ Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος ὡς Κωνσταντῖος Β΄ ἀπὸ τὴν 29ην Ἀπριλίου 1893 ἕως τὸν θάνατό του τὴν 18η Ιουνίου 1906. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Κωνσταντίου καὶ τοῦ χρόνου τῆς θητείας του ὡς Μεγάλου Πρωτοσυγκέλλου, βλ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, τόμ. 17, ἔτος ΙΓ΄ (1893-94), σ. 65.

²³ Σταυρίδου, ἔνθ. ἀν., σσ. 164-165.

²⁴ Α΄ ὑποσημείωση στὴ «Συμφωνία» τοῦ ξο΄ καν. τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Βλ. καὶ Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Ἐξομολογητᾶριον, ἦτοι βιβλίον ψυχοφελέστατον, Ἐνετίησι 1818, 147: «Μίπως ἠξεύροντας, πῶς ἦσσαν πανουκλιασμένος, ἐνώθης μὲ τοὺς ἄλλους, καὶ τοὺς ἐμόλυνες, καὶ ἀπέθανον; διὰ τί ὡς φρονεὺς κανονίζεσαι».

Τὸ ἐπόμενο ἔτος, καὶ συγκεκριμένα τὴν 31η Ἰανουαρίου 1892, ὁ Κωνσταντῖος ἀποστέλλει, μὲ ἐντολὴ τοῦ Πατριάρχου, ἐγκύκλιο στοὺς προϊσταμένους καὶ τοὺς ἐφόρους τῶν Σχολῶν τῆς Πόλεως διὰ τῆς ὁποίας «ἡ Μεγάλῃ Πρωτοσυγκελλία ... ἐντέλλεται πάντας ὑμᾶς, ὅπως ἐπιστήσιτε συντόμως τὴν προσοχὴν ὑμῶν ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου καὶ ἐγκαίρως λάβητε τὰ κατάλληλα προφυλακτικὰ μέτρα διατάττοντες αὐστηρῶς τὸν ἐμβολιασμὸν πάντων τῶν μαθητῶν τῶν ὧν ἐφορεῦτε Σχολῶν»²⁵. Ὁμοίως, τὴν 26η Ἰανουαρίου 1895, ὁ προμνημονευθεὶς Μέγας Πρωτοσύγκελλος Γερβάσιος ἐκδίδει ἐγκύκλιο πρὸς τοὺς προϊσταμένους τῶν ναῶν τῆς Πόλεως, καθὼς, ὅπως μετὰ λύπης σημειώνει, «ἐκ τῶν ἡμετέρων Χριστιανῶν τινες ἀποστέρουσι νὰ ἐμβολιασθῶσι, οὕτως δὲ ἀκουσίως συντελοῦσιν εἰς μείζονα ἐπίτασιν καὶ διάδοσιν τῆς ἀσθενείας, διὰ ταῦτα ἐκ προνοίας ἐκκλησιαστικῆς συνιστῶμεν ὑμῖν πᾶσιν ὅπως προτρέψητε ἀρμοδίως τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἐνορίας ὑμῶν, ἵνα, ἐὰν τυχὸν μέχρι τοῦδε δὲν ἐνεβολιάσθησαν, προθυμοποιηθῶσιν, ὅπως ἐγκαίρως πρᾶξωσι τοῦτο πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτῶν καὶ διάσωσιν ἀπὸ τοῦ ἐπικινδύνου τούτου νοσήματος»²⁶.

Μέσα στὸ ἴδιο πλαίσιο κινήθηκε καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ἐπέδειξε ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεολογικὴ σοβαρότητα, κυρίως ὅταν προέκυψε τὸ ζήτημα τοῦ ἐμβολιασμοῦ γιὰ τὴν ἀσθένεια τῆς εὐλογίας. Οἱ ἀντιδράσεις καὶ τὰ σενάρια τῆς ἐποχῆς ξεπερνοῦσαν κάθε λογικὴ, ὄχι μόνον στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ χῶρο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ στὸ ἐξωτερικὸ, κυρίως στὴ Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ, ὅπου καὶ ἀνακαλύφθηκε τὸ σχετικὸ ἐμβόλιο, ἀλλὰ καὶ στὸ χῶρο τῶν Καθολικῶν, Ἀγγλικανῶν καὶ λοιπῶν Προτεσταντικῶν ὁμολογιῶν. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ πολλοὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, ἀπέφευγαν τὸν ἐμβολιασμό, δὲν ἦταν δὲ καὶ λίγοι οἱ ἱεράρχες καὶ ἱεροκίρυκες, ποὺ δίδασκαν περὶ τοῦ ἐμβολιασμοῦ ἀνυπόστατες καὶ μὴ ἐπιστημονικῶς ὀρθές θεωρίες, οἱ ὁποῖες ἐπιπρᾶζαν ἀρνητικὰ τὸν ἀπλό λαό.

Μὲ βάση αὐτὰ τὰ δεδομένα, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, θέλουσα νὰ συμβάλει θετικά στὴν ἐξάλειψη τῆς νόσου ἀλλὰ καὶ στὴν ὀρθὴ ἐνημέρωση περὶ τοῦ ζητήματος, ἡ ὁποία θὰ ἀνέτρεπε τὶς διάφορες φονταμενταλιστικὲς καὶ δεισιδαιμονικὲς δοξασίες περὶ τοῦ ἐμβολιασμοῦ, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 2997, τῆς 24^{ης} Ἰουνίου 1864, ἐγκυκλίου τῆς «πρὸς τοὺς κατὰ τὴν

²⁵ Σταυρίδου, ἔνθ. ἀν., σ. 224.

²⁶ Σταυρίδου, ἔνθ. ἀν., σ. 225.

ἐπικράτειαν Σεβ. Ἱεράρχας», ἐπὶ Προεδρίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Θεοφίλου, σημειώνει χαρακτηριστικά τὰ ἀκόλουθα:

«Ἐπειδὴ ἡ φθοροποιὸς νόσος τῆς εὐλογίας ἐνέσκιπεν ἤδη εἰς ὅλον σχεδὸν τὸ Κράτος, καὶ βαθμηδὸν τὸ νόσημα τοῦτο ὁσημέραι λαμβάνον ἐπίδοσιν καταμαστίζει τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν καταστρέφουσα τὴν δημοσίαν ὑγίειαν, καὶ ἐπειδὴ δυστυχῶς, καθὰ ἤδη πληροφορεῖται ἡ Σύνοδος ἐπισήμως, οὐχὶ μόνον παχυλῆ καὶ ὀλέθρια πρόληψις τις ἐπικρατεῖ παρά τοῖς πλείστοις τῶν χριστιανῶν, οἵτινες θεωροῦντες τὸν δαμαλισμὸν καὶ ἀναδαμαλισμὸν ὡς περιττόν, ἀποφεύγουσιν αὐτὸν ἀπολύτως, ἀλλὰ καὶ κακὴ συνήθειά τις τοῦ ἐμβολιάζεσθαι κρυφὰ διὰ φυσικῆς εὐλογίας, βλάβην μᾶλλον ἐπιφερούσης ἢ ὠφέλειαν, ἐνεργεῖται εἰσέτι ἐν ᾧ ὁ δαμαλισμὸς οὔτος καὶ ἡ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐπανάληψις αὐτοῦ ὡς διὰ τῆς πείρας τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης τρανώτατα μέχρι τοῦδε ἀπεδείχθη, εἶναι τὸ μοναδικὸν ἀντίδοτον φάρμακον καὶ τὸ ἀσφαλέςτατον ἐν τῇ πασχούσῃ κοινωνίᾳ μέσον πρὸς ὑφεςιν, πρὸς ἀποτροπὴν τῆς μεταδόσεως καὶ ἐντελῆ ἐξάλειψιν τῆς ὀλεθρίου ταύτης νόσου, καὶ ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη παράβολος ἀδιαφορία καὶ εἰς τὸ ἐμβολιάζεσθαι ἄρνησις χριστιανῶν τινῶν οὐχὶ μόνον τιμωρεῖται αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐν ταύτῃ καὶ τὰς βαρυτάτας ἐκκλησιαστικὰς ἐπιτιμώσεις καθ' ἑαυτῆς ἐπισύρει, καθ' ὅτι οὔτοι ἀρνούμενοι εἰς ἑαυτοὺς καὶ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν οἰκογένειαν τὸν ἐμβολιασμὸν, καὶ μηδὲ ὅπως ἀναλογιζόμενοι, τὸ μέγα τοῦτο βάρος τοῦ ὅπερ διαπράττουσι θανασίμου ἁμαρτήματος, γίνονται αὐτόχειρες, ἢ ἀνάπηροι τὸ σῶμα καὶ καταστρέφουσι προσέτι ἰδίαις αὐτῶν χερσὶν τὰ ἴδια αὐτῶν φίλτατα, καὶ οὕτω καθιστάμενοι ὑπεύθυνοι ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἐπισύρουσιν εἰς αὐτοὺς τὴν θείαν ὀργὴν, καὶ γίνονται ὑπόδικοι τῆς αἰωνίου κολάσεως καὶ τιμωρητέοι καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ἡ Σύνοδος μερμινῶσα πατρικῶς, κατὰ τὸ ἱερόν αὐτῆς καθήκον περὶ τε τῆς ψυχικῆς σωτηρίας τῶν τοιοῦτων χριστιανῶν καὶ ἀναζήσεως ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπικινδυνωδεστάτης νόσου, καὶ ἐπιθυμοῦσα, ἵν' ἀπαλλάξῃ ἕκαστον χριστιανὸν τῶν ἐκ τῆς τοιαύτης ψυχολέθρου προλήψεως καὶ πρὸς τὸν δαμαλισμὸν ὀλιγωρίας, ἀποκτεινουσῶν τὸ σῶμα ἐν ταύτῃ καὶ τὴν ψυχὴν, προερχομένων ὀλεθρίων συνεπειῶν, προσκαλεῖ ὑμᾶς καὶ δι' ὑμῶν ἅπαντας τὸν ὑφ' ὑμᾶς κληρὸν καὶ τοὺς ἀρμοδίους τοῦ Κράτους ἱεροκήρυκας, ὅπως διὰ τῆς θείας διδασκαλίας καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καταδεικνύοντες εἰς τὸν λαὸν τὰς δυσαρέστους συνεπειὰς τῆς τε πρὸς τοῦτο ἀρνήσεως καὶ τοῦ διὰ φυσικῆς εὐλογίας ἐν παραβύστῳ ἐνεργουμένου ἐμβολιασμοῦ, προτρέπητε αὐτὸν ἐπ' ἐκκλησίας καὶ ἐν παντὶ εὐθέτῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ, νουθετοῦντες καὶ καταπειθόντες αὐτόν, ἵνα ἕκαστος, πρὸς ταχείαν

ἀποσόβησιν καὶ ἀπαλλαγὴν τῆς ἐπιδημικῆς ταύτης ἀνθρωπωλέθρου νόσου, προστρέχει ἀόκνως καὶ ἀυθορμῆτως μετὰ πάσης προθυμίας εἰς τοὺς παρὰ τῆς Βασιλικῆς Κυβερνήσεως ἐμπειπιστευμένους τὸ ὑπὲρ τῆς δημόσιας ὑγείας καθῆκον ἐπιστήμονας ἰατροὺς, ὅπως ἐμβολιάζηται παρ' αὐτῶν ἐγκαίρως, πρὸς ἀποφυγὴν παντὸς ἀπαισίου ἀποτελέσματος τῆς νόσου ταύτης»²⁷.

Ἡ μελέτη τῆς παραπάνω ἱστορικῆς ἐγκυκλίου θὰ μπορούσε νὰ μᾶς ὀδηγήσει σὲ μερικὲς βασικὲς καὶ σπουδαῖες διαπιστώσεις, οἱ ὁποῖες μὲ τὴ σειρά τους, καταδεικνύουν ὅτι δὲν ἔχει ἀλλάξει σὲ πολλὰ ἐπίπεδα, ὁ τρόπος ἀντιμετώπισεως τῆς πανδημίας ἀπὸ τὸν λαό, ὁ ὁποῖος ὅπως καὶ σήμερα, ἐπεδείκνυε μία τάση ἐρμηνείας τῶν ἰατρικῶν δεδομένων (π.χ. δαμαλισμός - ἐμβολιασμός) μὲ ἐπιφύλαξη καὶ ἄρνηση. Σημαντικὸ εἶναι νὰ λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι ἡ νόσος τῆς εὐλογίας τότε, ἀποτελοῦσε ἐθνικὸ - κρατικὸ πρόβλημα, γι' αὐτὸ ἄλλωστε εἰσαγωγικὰ ἡ ἐγκύκλιος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου σημειώνει: «Ἐπειδὴ ἡ φθοροποιὸς νόσος τῆς εὐλογίας ἐνέσκηπεν ἤδη εἰς ὄλον σχεδὸν τὸ Κράτος, καὶ βαθμηδὸν τὸ νόσημα τοῦτο ὁσμέραι λαμβάνον ἐπίδοσιν καταμαστίζει τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν καταστρέφουσα τὴν δημοσίαν ὑγείαν...». Τὸ πρόβλημα εἶχε καταστῆ ἀκόμη πρὸ πολὺπλοκο διότι ὑπῆρχε παραπληροφόρηση, τὴν ὁποία ἡ Ἱερά Σύνοδος ὀρίζει ὡς «παχυλῆ καὶ ὀλέθρια πρόληψις» ποὺ ἐπικρατοῦσε «παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν χριστιανῶν», οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν «τὸν δαμαλισμὸν καὶ ἀναδαμαλισμὸν ὡς περιττόν». Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ λοιπόν, ἡ Ἐκκλησία ἔλαβε τότε τὴν πρωτοβουλία νὰ τονίσει γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ, ὅτι ἡ θεολογία δὲν ἀποφαίνεται ἐπὶ παντὸς ἐπιστητοῦ, ἀλλὰ γνωρίζουσα τὰ ὄρια τῆς, ἀναγνωρίζει ὅτι γιὰ θέματα ἀσθνεῖων καὶ πανδημίας τὸν πρῶτο λόγο, τὸν ἔχει ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη. Τονίζεται ἐμφατικὰ στὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου ὅτι «ὁ δαμαλισμὸς οὗτος καὶ ἡ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐπανάληψις αὐτοῦ ὡς διὰ τῆς πείρας τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης τρανώτατα μέχρι τοῦδε ἀπεδείχθη, εἶναι τὸ μοναδικὸν ἀντίδοτον φάρμακον καὶ τὸ ἀσφαλέστατον ἐν τῇ πασχούσῃ κοινωνίᾳ μέσον πρὸς ὑφεςιν, πρὸς ἀποτροπὴν τῆς μεταδόσεως καὶ ἐντελῆ ἐξάλειψιν τῆς ὀλεθρίου ταύτης νόσου».

Ἐν συνεχείᾳ ἡ Ἱερά Σύνοδος, ἀναλαμβάνουσα τὸ πνευματικὸ χρέος τῆς, ἐνημερώνει τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας κάνοντας λόγο γιὰ τὶς βαρύτερες

²⁷ Ἀρχιμανδρίτου Στεφάνου Γιαννόπουλου, *Συλλογὴ τῶν Ἐγκυκλίων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἐν Ἀθῆναις 1901, σσ. 921-922.

ἐκκλησιαστικές ἐπιτιμώσεις τίς ὁποῖες «ἐπισύρει ἡ τοιαύτη παράβολος ἀδιαφορία καί εἰς τὸ ἐμβολιάζεσθαι ἄρνησις χριστιανῶν τινῶν», ἐνῶ παράλληλα ὑπογραμμίζει ὅτι διαπράττεται διὰ τῆς ἀρνήσεως αὐτῆς «θανάσιμον ἁμάρτημα». Παράλληλα, μὲ μοναδικὸ θάρρος ἀναφερόμενη στοὺς ἀρνητὲς τοῦ ἐμβολιασμοῦ τονίζει ὅτι αὐτοὶ «γίνονται αὐτόχειρες, ἢ ἀνάπηροι τὸ σῶμα καὶ καταστρέφουσι προσέτι ἰδίαις αὐτῶν χερσὶν τὰ ἴδια αὐτῶν φίλτατα, καὶ οὕτω καθιστάμενοι ὑπεύθυνοι ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἐπισύρουσιν εἰς αὐτοὺς τὴν θείαν ὀργήν, καὶ γίνονται ὑπόδοκοι τῆς αἰωνίου κολάσεως καὶ τιμωρητοὶ καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι». Τέλος, ἀφοῦ προτρέπει τὸ λαὸ νὰ ὑπακούσει, ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ τῶν ἀρχιερέων «ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου, πρὸς πραγματοποιήσιν ὅσον τάχος τῶν σωτηριωδεστάτων τούτων Συνοδικῶν παραγγελιμάτων».

Μετὰ ἀπὸ τίς παραπάνω ἐνδεικτικὲς παραθέσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων θὰ μπορούσαμε νὰ καταλήξουμε στὶς ἑξῆς συμπερασματικὲς σκέψεις:

1. Ἡ πανδημία εἶναι μία κατάσταση ποὺ ἔχει ἐνσκήψει σὲ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ἐνῶ αὐτὸ, τὸ ἀποδεχόμεστε ὅλοι μας μὲ τὰ λόγια, μὲ τίς πράξεις μας ἐπιδεικνύομε ἀλαζονεία καὶ ἀνεπίτρεπτη ἐσωστρέφεια. Κάποιοι κινοῦνται σὰν νὰ ἀφορᾷ ἡ πανδημία, γιὰ παράδειγμα, μόνο τοὺς Ἕλληνες ἢ μόνο τοὺς Ρώσους. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἰσχυρίζονται κάποιοι ὅτι μόνο ἐμεῖς πάσχουμε καὶ ὅτι μόνο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει προβλήματα. Ἡ παρούσα κατάσταση ἐπηρεάζει ὅλες τίς Ἐκκλησίες, ὅλες τίς θρησκείες καὶ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους σὲ ὅλο τὸν κόσμον, πιστοὺς καὶ ἀπίστους. Δημιουργεῖται σύγχυση καὶ φανατισμὸς, ἀποπροσανατολίζομε ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους, ὅταν μὲ τὴν στάση καὶ τὰ λόγια μας δείχνουμε ὅτι διώκεται ἡ Ἐκκλησία μας μόνο. Δὲν διώκεται ἡ Ἐκκλησία, δὲν διώκεται ἡ Ὁρθοδοξία οὔτε καταργοῦνται τὰ Μυστήριά μας, δὲν διώκεται ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὴν πανδημία. Καὶ τὰ κατὰ καιροὺς λαμβανόμενα μέτρα, εἴτε εἶναι σκληρὰ εἴτε ἐπιεικέστερα, δὲν ἀποτελοῦν τιμωρία, ἀλλὰ προσπάθεια γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς ἐξάπλωσης τῆς πανδημίας. Φυσικὰ οὔτε ὁ ἰὸς εἶναι τιμωρία Θεοῦ γιὰ τίς ἁμαρτίες μας.

2. Ἄν οἱ Ἐπίσκοποι καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ δὲν ἀναλάβουν τὸ σωτήριο ἔργο ποὺ τοὺς ἔχει ἀναθέσει ἡ Ἁγία μας Ἐκκλησία, ὁ μισάνθρωπος καὶ ἀρχέκακος διάβολος θὰ ἐπιστρατεύει συνεχῶς τοὺς διάφορους προβατόσχημους λύκους, γιὰ νὰ κατασπαράξουν τὸ ποίμνιον μὲ τὰ δηλητηριώδη αὐτοάνοσα πάθη τοῦ φόβου, τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἀπελπισίας, τοῦ φονταμενταλισμοῦ καὶ τοῦ φανατισμοῦ, τῆς κακοδοξίας καὶ τῆς μισαλλοδοξίας, ἐπιδεινώνοντας ἔτι περαιτέρω

τὸ καρκίνωμα τῆς διχόνοιας, τῆς ταραχῆς καὶ τῆς συγχύσεως ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποτελεῖ παράδειγμα πρὸς μίμηση ἢ στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὴν περίοδο πανδημιῶν καὶ κυρίως αὐτῆς τῆς θανατηφόρου τοῦ 1871, μὲ θνησιμότητα 62%. Τότε τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἐξαπέλυε τὴν μία ἐγκύκλιο μετὰ τὴν ἄλλη, κλείνοντας ναοὺς, σχολεῖα καὶ ἰδρύματα, ὅπως περιγράφηκε προηγουμένως, καὶ δίδοντας περαιτέρω σχετικὲς ὁδηγίες. Τὸ αὐτὸ διαπιστώνουμε ὅτι συνέβη καὶ μὲ τὴν παρούσα πανδημία ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτή, πολλακίς ἐξαπελύθησαν ὁδηγίες καὶ δελτία τύπου, ἐνῶ ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου νὰ ἐνημερωθεῖ τὸ σεπτὸ Κέντρο γιὰ τὴν κατάσταση τῆς πανδημίας στὶς ἀνὰ τὸν κόσμον ἐπαρχίες τοῦ Θρόνου ἀπὸ τοὺς οἰκείους Ποιμενάρχες, παραπέμπει καὶ μᾶς θυμίζει τὴν ἀντίστοιχη ἐγκύκλιο τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Δ΄, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, ὅπως τονίστηκε παραπάνω, ἐδόθη παραγγελία «νὰ ἀναγγέλωσιν αὐθημερὸν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα εἴ τι τυχὸν συμβαίνει χολερικὸν ἐν αὐταῖς κροῦσμα». Μέσα στὸ ἴδιο πνεῦμα κινήθηκε καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴ δημοσίευση κείμενων καὶ Δελτίων Τύπου, μὲ κυρίαρχο αὐτὸ γιὰ τὴν πανδημία ποῦ ἀπευθύνθηκε πρὸς τὸ λαό.

3. Μνημειώδεις, ἐπίσης, εἶναι καὶ οἱ ἐγκύκλιοι τοῦ Ἰωακείμ Γ' κατὰ τὴν πρώτη τοῦ Πατριαρχία (1878-1884) σχετικὰ μὲ τὴν ἐξόδιο ἀκολουθία καὶ μὲ συγκεκριμένες ὁδηγίες ποῦ δίδει, ὅσον ἀφορᾷ στὸν ἀσπασμὸ καὶ στὸν τρόπο τῆς ταφῆς, ἐνῶ ἀκόμη πῶς σημαντικὲς, εἶναι οἱ δύο ἐγκύκλιοι ποῦ ἐξαπελύθησαν ἀπὸ τὴν Μεγάλῃ Πρωτοσυγκελλία, ἡ πρώτη ἐπὶ Πατριάρχου Νεοφύτου Η΄, τὴν 31η Ἰανουαρίου 1892, καὶ ἡ δεύτερη ἐπὶ Πατριάρχου Ἀνθίμου Ζ΄, τὴν 26η Ἰανουαρίου 1895. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ Συνοδικὸ κείμενο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1864. Τὰ κείμενα αὐτὰ, ἀποσπάσματα τῶν ὁποίων παρετέθησαν προηγουμένως, εἶναι σημαντικά, διότι ἀναφέρονται στὸν ἐμβολιασμὸ, ποῦ τόσο ἀπασχολεῖ τὴν κοινὴ γνώμη σήμερα. Ἡ ὑπαρξὶς τῶν ἐγκυκλίων αὐτῶν σαφέστατα δηλώνει τὴν ἄνεση, τὸν ὀραματισμὸ ἀλλὰ καὶ τὴν εὐρύτητα σκέψεως ποῦ εἶχε ἡ Ἐκκλησία γιὰ θέματα ἀμφιλεγόμενα καὶ ἀμφισβητούμενα, ὅπως αὐτὰ τῶν ἐπιδημιῶν. Μποροῦμε ἀδιαμφισβήτητα νὰ ἀποδεχθοῦμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὸ παρελθὸν μᾶς δίδαξε τί σημαίνει, ἀγαπητικὴ διαποίμανση καὶ μέριμνα γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ σωματικὴ ὑγεία τοῦ πιστοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, συνεργασία μὲ τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονες, τήρηση τῶν ἀποδεκτῶν ὑγειονομικῶν μέτρων, ἀδελφικὴ παρότρυνση γιὰ ἐμβολιασμὸ. Κυρίως ὅμως μᾶς δίδαξε τί σημαίνει ἐπαγρύπνηση γιὰ τὴν τήρηση τῆς δογμα-

τικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας της, ἐξασφάλιση τῶν προϋποθέσεων γιὰ μιὰ ζῶσα λατρεία τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀδιάλειπτη προσευχὴ πρὸς τὸν Κύριο καὶ τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο, ποὺ πάντοτε ἀποτελοῦσαν τὴν βεβαία ἐλπίδα τοῦ πιστοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.